

Matija Debeljak: jezikoslovec, mecen, poslovni angel slovenstva

Komú neznana je resnica, da so slavni možje in veliki dobrotniki le redko nasejani med narodi¹ je poved, s katero se začne življenjepis Matija Debeljaka v Letopisu Matice Slovenske za leto 1871. Slovenski glasnik je decembra 1867 v Celovcu objavil: Dne 18. oktobra t. l. je umrl v Trstu g. Matija Debeljak, bivši gimnazijski profesor v Vidmu, in je zapustil premoženje, katero se ceni blizu 70.000 gold. avstrijske veljave /.../ in v nadaljevanju: To je rodoljub, da mu ga doslej med Slovenci še ni enacega.²

Kdo je bil mož, o katerem so ob smrti pisali vsi tedanji slovenski časniki? Kdo je bil mož, ki je živel tiho in neopazno ter je ob smrti vse svoje nemajhno premoženje namenil razvoju kulture in izobraževanja?

Mladost

Matija Debeljak je bil rojen 15. februarja leta 1807 na Visokem 2 v Poljanski dolini, po domače V Karnišn'k. Bil je najmlajši med sedmimi otroki Ignaca in Helene Debeljak (rojene Kos). Imel je tri brate – Franceta, Antona in Ignacija – ter tri sestre – Marijo, Uršulo in Katarino. Matija je prihajal s tedaj premožne kmetije, usojeno mu je bilo, kot je bilo v tistih časih v navadi, da bo kot najmlajši sin prevzel posestvo z mlinom. A življenjska pot ga je peljala drugam.

Mladi Matija naj bi bil »trd« za učenje, zato je ostal doma za pastirja. Po družinskem ustnem izročilu je začel govoriti šele pri štirih letih.³ Kot pastir je bil priden, ljubil pa je samoto. Rekli so, da je bil »pust«. Šele po nasvetu brata Franceta so ga poslali v šolo. Sprva, kot 11-letnika, v normalko v Škofjo Loko, kjer se je izkazal za dobrega učenca. Leta 1822 je, star že 14 let, končal 1. letnik gimnazije v Ljubljani, dosegel je izvrsten uspeh. Drugi letnik je leta 1823 zaključil z le dobrim uspehom, za 3. letnik pa ljubljanska gimnazija nima zapisov. Tretji letnik

1 Letopis Matice Slovenske : za leto 1871, str. III.

2 Slovenski glasnik, letnik X, št. 21, str. 367.

3 Zapiski Ivce Demšar, roj. Debeljak, Visoko 2.

Visoko pri Poljanah 2, rojstna hiša Matija Debeljaka (foto: Janez Misson)

je obiskoval v Kopru, kjer je poučeval njegov brat France; dosegel je odličen uspeh pri vseh predmetih. Leta 1825 se je vrnil v Ljubljano in naredil 4. in 5. letnik, spet z izvrstnim uspehom. V 5. letniku je dobil ponudbo za poučevanje, zato je predčasno zaključil izobraževanje. Gimnazija je takrat namreč obsegala šest letnikov, nato pa sta sledili še dve leti liceja.

Matija je ves čas šolanja finančno podpiral brat France Debeljak, ki je bil rojen 30. 10. 1785. France je bil po končani gimnaziji in liceju v Ljubljani postavljen za učitelja, najprej v Ljubljani, potem v Gorici, leta 1819 pa je bil imenovan za stalnega učitelja nemščine v Kopru. Umrl je leta 1828, star le 43 let. Bil je poročen, imel je dve hčeri.

Opravljanje službe domačega učitelja v Milanu ter nadaljnje šolanje

V prvi polovici 19. stoletja je takratno Avstrijsko cesarstvo obsegalo tudi severni del današnje Italije, Lombardijo in Benečijo. Avstrija je v te dežele načrtno pošiljala avstrijske uradnike z namenom utrjevanja svoje oblasti. Med njimi je bilo precej izobraženih Slovencev. Zelo visoko so se povzpeli trije bratje Lavrin iz Vipave. Najbolj znan med njimi je Anton Lavrin, ki je bil avstrijski generalni konzul v Egiptu. Za njegove uspehe in zasluge ga je avstrijski cesar Ferdinand I. povzdignil v viteza ter mu podelil red železnega venca. Danes Narodni muzej v Ljubljani po njegovi zaslugi hrani egipčansko zbirko, ki obsega več kot 200 artefaktov.⁴

Najmlajši, Janez Lavrin, doktor zdravilstva, je bil v Milanu vodja živinozdravstva, umrl je mlad.

Najstarejši med brati je bil Jožef Lavrin, dvorni svetovalec in *predstojnik cesarsko-kraljeve kervave sodbe v Milani*⁵ – danes bi ga imenovali *predsednik sodišča*. Mladega Debeljaka je povabil v Milano kot domačega učitelja, saj je Matija izvrstno obvladal nemščino in italijanščino.

Ni znano, kako je Matija prišel v stik z Lavrinovimi. Zelo verjetno je bil posrednik njegov brat France. Vedeti moramo, da so se tedanji slovenski izobraženci med seboj poznali, saj jih ni bilo veliko. France Debeljak je bil v letih 1813–1814 profesor Matije Čopa⁶ v Ljubljani. Kasneje sta postala prijatelja in znano je, da je

⁴ https://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Lavrin.

⁵ *Kmetijske in rokodelske novice*, letnik 3, št. 27 (2. 7. 1845), str. 108.

⁶ <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi167508/>.

Matija Debeljak posredoval, da je brat Matije Čopa, Janez Čop, po njegovem odhodu dobil službo učitelja⁷ pri Lavrinovih.

Matija je več let opravljal službo domačega učitelja Lavrinovih sinov. Z njimi, z vso družino je spletel tesne prijateljske vezi. Poleg poučevanja se je Matija učil tudi sam. V Milanu je dokončal 6. letnik gimnazije in licej (7. in 8. letnik gimnazije) ter opravil profesorski izpit.

Kmalu po končanem študiju je postal profesor nemščine na gimnaziji v mestu Sondrio, ki leži severno od Milana. Po nekaj letih so ga prestavili na gimnazijo v bližnji Como, vendar tam ni ostal dolgo. Zaprošil je za profesuro nemščine na cesarskem liceju v Benetkah, ministrstvo za šolstvo na Dunaju je prošnji ugodilo.

Tri leta je bil profesor na liceju v Benetkah. Pretekla poznanstva, prijateljstva pa tudi boljše možnosti za zaslužek so ga zvabile nazaj v Milano. Postal je profesor nemščine na cesarskem liceju Porta nouva, a je hkrati opravljal še delo domačega učitelja pri premožnih milanskih družinah.

Profesor nemščine v Milanu

V času službovanja v Milanu je napisal učbenik za poučevanje nemščine: *Ausgewählte Stücke aus deutschen Prosaikern, zu Sprachübungen für Italiener bearbeitet von Mathias Debellak, Professor der deutschen Sprache und Literatur am k.k. Lyceum in Porta Nouva zu Mailand*, Mailand bei Johann Meiners und Sohn, 1842. Prvi natis je imel 197 strani. To delo je postalo priljubljeno med profesorji nemščine, uporabljali so ga v vseh beneških in lombardskih gimnazijah ter licejih. Učbenik je bil večkrat ponatisnjen in popravljen. Četrtri, največji popravek, je Matija Debeljak naredil 15 let po izidu prve verzije; izdanih je bilo kar šest ponatisov. Med italijanskimi profesorji je bila knjiga cenjena še dolgo po njegovi smrti.

Po uspehu prve knjige se je takoj lotil pisanja naslednje. Leta 1843 je izdal učbenik, v obsegu 103 strani: *Essercizi di traduzione dall' Italiano nel Tedesco, raccolti da M. Debellak, professore di lingua e letteratura tedesca nell' i.r. liceo di Porta Nouva e nell' i.r. ginnasio di Brera in Milano*, Milano, tipografia e libreria di Giuseppe Redaelli, 1843. Tudi to delo je bilo uspešno, a manj kot prvo. Drugi natis je izšel 16 let po prvem.

Naslovnica drugega ponatisa učbenika *Essercizi di traduzione dall' Italiano nel Tedesco, raccolti da M. Debellak, professore di lingua e letteratura tedesca nell' i.r. liceo di Porta Nouva e nell' i.r. ginnasio di Brera in Milano* Matije Debeljaka, ki je izšel leta 1859 v Milanu.

⁷ <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi170215/>.

Leta 1846 je sledilo še tretje delo v obsegu 261 strani: *Manuele della lingua tedesca ad uso degli Italiani da M. Debellakm professore di lingua e letteratura tedesca nell' i.r. liceo di Porta Nouva e nell' i.r. ginasio di Brera in Milano*. Učbenik je doživel dva ponatisa in popravka, zadnjega leta 1854.

Sodobniki so Debeljakova dela ovrednotili kot ... *dela bistroglavga jezikoslovca, ki ni le natanko poznal pravila obeh jezikov, nemškega in italijanskega, ampak kateri je tudi pri vsakej priliki vestno primerjal drugega k drugemu*.⁸ Knjige so mu prinesle zajeten dobiček.

Učbenike nemškega jezika, ki jih je sestavil Matija Debeljak, najdemo tudi v zborniku *Die Sprachen des Nachbarn*, ki ga je leta 2018 izdala Univerza v Bambergu.⁹

Prelomno leto 1848 in nemiri v Italiji

Ko se je bližalo prelomno leto 1848, se je v severni Italiji stopnjevalo nezadovoljstvo z avstrijskim vladanjem. Leta 1848 je vojska Kraljestva Sardinije vkorakala v Lombardijo, tako se je začela prva vojna za neodvisnost Italije, ki je trajala od 23. 3. 1848 do 24. 3. 1849. Na začetku je bila avstrijska vojska prisiljena v umik v Benečijo in na Tirolsko, kar je pomenilo tudi umik državnega aparata Avstrije.

V teh razmerah je iz Milana pobegnil tudi Matija Debeljak; najprej proti severu, v Švico, nato pa naprej v Avstrijo in na Dunaj, od koder se je vrnil na Kranjsko.

Avstrijski vojvoda Radetzky je marca 1849 uspešno premagal italijanske upornike in ponovno vzpostavil avstrijsko vlado v severni Italiji.

Vrnitev v Milano

Že jeseni 1848 se je Matija Debeljak lahko vrnil v Milano. Zopet je prevzel službo profesorja nemščine, a tokrat na gimnaziji in liceju svetega Aleksandra. Tu se je doživljenjsko spoprijateljil z Ivanom Veladinijem, ravnateljem zavoda.

V drugem obdobju bivanja v Milanu se je Matija manj udeleževal v družbenem življenju. V zadnjih letih življenja je povedal, da se ni strinjal z načinom vladanja avstrijske monarhije. Ta je po njegovem mnenju na oblast postavljala ljudi, ki jim ni bilo nič sveto in so bili za nekaj denarja pripravljeni storiti vse. Teh pokvarjenih krogov se je Matija izogibal v največjem loku. Paziti je moral na vsako besedo. Izbral si je le malo prijateljev, s katerimi je lahko odkrito govoril. Že pred tem je bil zamišljen in tih, a zapletene razmere so ga pognale v še večjo osamo.

Poleg službe profesorja je bil domači učitelj v premožnih milanskih družinah. Med izobraženimi krogi je bil dobro poznan. Takrat je v Milanu bival nadvojvoda Maksimilijan (mlajši brat cesarja Franca Jožefa, kasneje cesar v Mehiki, kjer je bil tudi usmrčen). Milansko plemstvo se mu je želelo priljubiti, zato je svojo mladino

⁸ *Koledar Družbe sv. Mohorja : za prestopno leto 1876*, str. 180.

⁹ *Die Sprachen des Nachbarn*.

učilo nemščine. Tako je nanese, da je znani profesor Debeljak začel poučevati tudi številne plemiške otroke. Za uro zasebnega poučevanja je prejel po en cesarski cekin – ne v papirju, ampak v zlatu.¹⁰ Poleg tega se je ukvarjal tudi z izboljšavami svojih učbenikov. Obdobje bivanja v Milanu je bilo za Matija s slovstvenega in ekonomskega vidika najplodnejše.

Druga vojna za italijansko neodvisnost

Leta 1859 je izbruhnila druga vojna za italijansko neodvisnost. V bitki pri Magenti je bila avstrijska vojska poražena in prisiljena Lombardijo prepustiti Franciji, ki jo je podelila Kraljestvu Sardinije. Tako je moral Matija Debeljak po 33 letih za vedno zapustiti Lombardijo in Milano. Vrnil se je v Ljubljano, nato odšel na Dunaj. Takratni avstrijski minister za šolstvo mu je želel dodeliti ravnateljstvo ljubljanske realke vendar je Matija to službo zavrnil z izgovorom, da je prestar in ne pozna dovolj dobro razmer na Kranjskem. Prijatelju je razložil, da ponujene službe ni sprejel, ker ni mogel hkrati služiti dvema gospodarjema – slovenskemu narodu in ponemčevalnim Avstrijcem. Zaprošil je raje za službo v Benetkah. Mesto je dobro poznal, tam je imel prijatelja Ivana Veladinija, ki je prav tako moral zapustiti Lombardijo ter postal ravnatelj c.-kr. višje realke in mornariške šole v Benetkah.

Selitve in bolezen

Izkazalo se je, da so bile v Benetkah zelo neugodne družbene razmere. Italijani so bili nastrojeni proti vsemu, kar je bilo avstrijskega, pa tudi vlažno morsko vreme je neugodno vplivalo na Matijevo zdravje. Tudi leta trdega dela v Milanu so načela njegovo zdravje. V Benetkah ga je zdravje prvič začelo resneje opominjati. Kmalu je zaprosil za službo na gimnaziji v Vidmu (Udine). Ministrstvo za šolstvo na Dunaju je prošnji ugodilo.

Na žalost tudi v Vidmu ni našel miru. Njegovo zdravje je bilo vse slabše, leta 1863 je, kot navaja vir,¹¹ imel hude težave z grlom; dejansko je zbolel za tuberkulozo. Zdravnik dr. Marzuttini je Debeljaka na videz popolnoma pozdravil. Zaradi ugodnega podnebja je začel pogosto obiskovati Gorico, kjer se je z veseljem srečeval z rojaki Slovenci. Ko ga je nek znanec vprašal, zakaj je prišel v Gorico, mu je rekel: *Prišel sem samo, da vidim svoje rojake Slovence in zopet slišim preljubi slovenski jezik govoriti.*¹²

10 Koledar Družbe sv. Mohorja : za prestopno leto 1876, str. 196.

11 Prav tam, str. 187.

12 Prav tam, str. 186.

Vrnitev na Kranjsko

Leta 1866 je Italija začela tretjo vojno za neodvisnost. Avstrija je v njej izgubila Benečijo in s tem vse ozemlje v Italiji. Debeljak se je za kratek čas preselil v Gorico. Jezilo ga je in zelo težko je prenašal veliko število priseljenih italijanskih uradnikov, ki so pod avstrijsko vlado v zameno za dobre službe zatirali lastni italijanski narod. Zaradi njih se je želel preseliti nazaj domov na Kranjsko. Bolj domača Škofja Loka se mu je zdela preveč odročna, Kranj preveč dolgočasen, zato je izbral Ljubljano. Stanoval je v Smoletovi hiši na Celovški cesti. Finančno je podpiral narodna društva in se z darili udeleževal raznih narodnih dogodkov. Med drugim je bil tudi mecen Frana Levstika. Narodno gibanje mu je v zadnjih letih življenja postalo glavno veselje. Tožil je, da se prav v Ljubljani to gibanje prepočasi razvija.

Vrnitev bolezni in smrt

Po štirih letih od navidezne ozdravitve se je Matiju v Ljubljani poleti 1867 zdravstveno stanje spet poslabšalo. Vrnila se je stara, nikoli do konca ozdravljena tuberkuloza. V upanju na blažje podnebje in boljše počutje se je preselil v Trst. Tja ga je vleklo poznanstvo z mladim rojakom iz Poljan,¹³ profesorjem na državni gimnaziji, Janezom Jesenkom, in prijateljstvo z Veladinijem, ki je skupaj z avstrijsko upravo odšel iz Benetk. Najel je stanovanje pri družini Fendler na Ulici sv. Frančiška (Via San Francesco), številka 12. Na žalost mu ni preostalo dosti časa. Bolezen je napredovala in ga oslabila do te mere, da zadnjih 12 dni ni več zmožgal vstati iz postelje. Zdravili so ga različni zdravniki, a brez uspeha. Obiskovali so ga prof. Janez Jesenko (geograf in zgodovinar), Maks Pleteršnik (slovenski jezikoslovec) ter Janez Veladini skupaj s svojo sestro Jožefo Veladini.

Sprva so (za plačilo) zanj skrbeli Fendlerjevi, a v zadnjih tednih so ga hudo zanemarili. Zanj so skrbeli le še prej omenjeni znanci. Janezu Jesenku je v zadnjih dneh tožil, kako so ga Fendlerjevi kljub plačilu zapustili. Zato je v zadnjih dneh iz oporoke izbrisal nagrado 180 goldinarjev, ki jim jo je sicer po svoji smrti namenil. Za nameček so mu Fendlerjevi dva dni pred smrtjo odpovedali gostoljubje in je s pomočjo prijateljev začel iskati drugo nastanitev, ki pa je ni več potreboval, ker je prej umrl.

Njegov introvertirani značaj ter razmere v milanski družbi, ki so terjale prevladnost, če si hotel ostati na izpostavljenem profesorskem mestu, so verjetno razlogi, da je vse življenje ostal samski. Obžalovanje takšne usode je na glas izrazil svojemu poljanskemu rojaku in prijatelju Janezu Jesenku v zadnjem tednu svojega življenja v Trstu.

13 *Koledar Družbe sv. Mohorja* : za prestopno leto 1876, str. 188.

Zadnje pismo je dan pred smrtjo napisal prijatelju Veladiniju ter mu predal odgovornost za pogreb in dediščino. V noči s 17. na 18. oktober 1867 je Matija Debeljak umrl, 21. oktobra je bil pogreb. Imel je sijajen spreved z vsemi duhovniki fare sv. Antona. Družinsko izročilo pravi, da so ob pogrebu v Trstu zvonile vse cerkve, samega pogreba pa se je udeležila le peščica ljudi.¹⁴

Pokopan je na pokopališču sv. Ane v Trstu. Pleteršnik in Jesenko sta sestavila nagrobni napis v slovenskem jeziku. Po Veladinijevem zatrjevanju kamnosek na nagrobnik ni želel vklesati slovenskega besedila. Nagrobni napis je zato Janez Veladini sestavil v italijanščini. Grob danes ne obstaja več.

*Eterno riposo
a Matia Debellak
I.R. Professore gimnas.
nato nel 15. Febrajo 1807
morto nel 18. Ottobre 1867
insegno lingua e letteratura tedesca
in Como, Venezia, Milano ed Udine
E aequistò la stima, l' amore
dei molti sui scolari, che all' infauato
annunzio compiangeranno la perdita di
uno zelante dotto ed dnesto Professore
Il Signore conceda
la pace dei agiusit a lui
che visse sempre fedele
ala Religione cattolica¹⁵*

Matija in slovenstvo

Matija Debeljak v slovenskem jeziku ni napisal nobene knjige, kar pa ne pomeni, da ni bil narodno zaveden. Kupoval je vse knjige, ki so izšle v slovenščini in bil naročen na vse slovenske časopise. Prav tako je finančno podpiral vsa slovenska narodna društva. Član Družbe sv. Mohorja je postal zelo zgodaj, bil je ustanovni član Matice Slovenske. Ob včlanitvi ji je namenil 240 goldinarjev. Za primerjavo – osebni prispevek cesarja Franca Jožefa Slovenski matici je bil 500 goldinarjev.¹⁶ Finančno je podpiral mnoge mlade slovenske izobražence.

¹⁴ Zapiski Ivice Demšar, roj. Debeljak, Visoko 2.

¹⁵ Prevod v: *Koledar Družbe sv. Mohorja : za prestopno leto 1876*, str. 191: *Večni mir Matiju Debeljaku, c.-kr. gimnazijskemu profesorju, rojenemu 15. svečana 1807, umrlemu 18. oktobra 1867. Učil je nemški jezik in slovstvo v Komu, Benetkah, Milanu in Vidmu ter si pridobil spoštovanje in ljubezen premnogih svojih učencev, ki bodo na nesrečno poročilo obžalovali izgubo marljivega učenjaka in poštenega profesorja. Bog daj mir pravičnih njemu, ki je vedno živel zvest katoliški veri.*

¹⁶ <http://www.slovenska-matica.si/iz-zgodovine/>.

Danes si težko predstavljamo razmere, v katerih je odrasčal in živel Matija Debeljak. Slovenski jezik je bil v šolah prepovedan. Uradni jezik je bil nemščina, govorilo jo je uradništvo, meščanstvo in izobraženstvo. Slovensko so se med seboj pogovarjali kmetje in podeželani. Iz virov, ki so nam na razpolago, je očitno, da je tekom let Matija vse bolj spoznaval sprevrženost avstrijske politike tako v Lombardiji in Benečiji, kjer je služboval, kot tudi doma na Kranjskem. Z leti se je v njem izoblikovala jasna narodna zavest, ki se najradikalneje kaže v njegovi oporočki ter ob tem, komu je razdelil svoje precejšnje premoženje.

Avstrijska država je v tistem obdobju imela razvejano vohunsko mrežo, ki je ves čas preverjala tudi lojalnost svojih uslužbencev. Od tod verjetno njegova zagrenjenost, ki jo avtor življenjepisa, objavljenega leta 1876 v *Mohorjevem koledarju*, navaja za njegovo milansko obdobje. Nisva prepričana, ali bi bil Matijev delodajalec navdušen nad njegovo intimno opredelitvijo za podporo slovanski ideji.

Matija se je verjetno že med poučevanjem pri Lavrinovih v Milanu navzel slovenske narodnostne zavesti. Lavrinovi so, kljub temu da so bili eminentni državni uslužbenci monarhije, nudili mesto srečevanj novi nastajajoči slovenski inteligenci in naprednim gibanjem. Matija Debeljak se je prav pri njih spoznal in spoprijatelžil z Matijem Čopom. Med njima se je razvila živahna korespondenca. NUK v rokopisni zbirki hrani 13 pisem, ki jih je Matija Debeljak pisal Čopu. NUK hrani tudi korespondenco med Matijem Debeljakom in Franom Levstikom. Matija Debeljak, čeprav germanist in romanist po izobrazbi, se je navduševal nad vsemi slovanskimi jeziki. Proučeval jih je in se ukvarjal s še tako suhoparnimi jezikovnimi vprašanji. Poznal je slovnico Dobrovskega (Josef Dobrovsky – češki duhovnik, jezikoslovec in slavist; utemeljitelj slavistike), Kopitarjevo *Glagolita Clozianus*, Miklošičeve spise¹⁷ itd. Kupoval je vse slovenske knjige in časopise. Gmotno je podpiral slovenske dijake in študente. Svojemu nečaku Janezu Debeljaku, ki je bil župnik v Preddvoru, je naročil, naj mu piše samo v slovenskem jeziku, češ, ... *da se sam bolj in bolj izuri v njem*.¹⁸

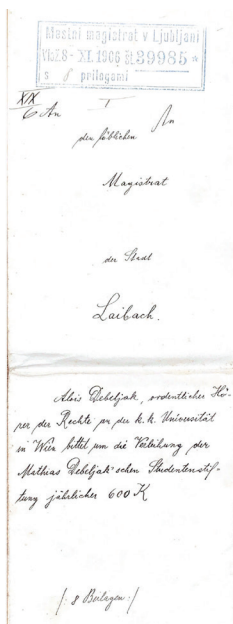
Zapuščina

Matija Debeljak je napisal dve oporočki. Prvo 26. 12. 1866, s popravkom 15. 6. 1867, drugo pa je nekaj dni pred smrtjo po nareku pisal prof. Janez Jesenko, a je Debeljak ni podpisal. Po smrti so upoštevali drugo. Prva oporočka je še danes na Visokem in jo hranimo v družinskem arhivu.

Ob smrti je Matija Debeljak zapustil precejšnje bogastvo. Sama plača profesure niti ni bila velika, veliko pa je zaslužil z zasebnim poučevanjem, knjigami in trgovanjem z državnimi dolžniškimi papirji. Poskusil je tudi s posojanjem denarja za obresti, a le dokler ga ni nek milanski trgovec opeharil za 3.000 goldinarjev. Zelo očitno je, da so se mu ob tej izkušnji »Lahi« zelo zamerili. Zapuščina Matija

¹⁷ *Koledar Družbe sv. Mohorja : za prestopno leto 1876*, str. 192.

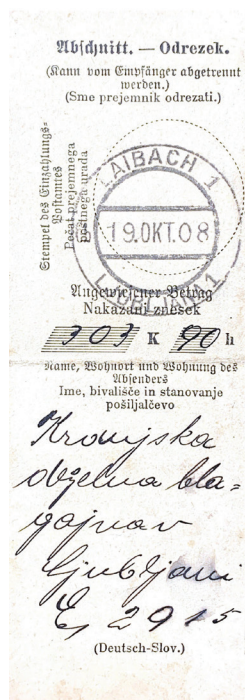
¹⁸ *Letopis Matice Slovenske : za leto 1871*, str. VIII.

Vloga za pridobitev štipendije
za študij pranečaka Matije
Debeljaka na Dunaju. (hrani:
družinski arhiv na Visokem 2)

Prednja in zadnja stran odrezkov bančnih izplačil štipendije
Matija Debeljaka. (hrani: družinski arhiv na Visokem 2)

štipendija podelila drugim pridnim dijakom iz župnije Poljane. S tem denarjem se je bolj ali manj uspešno šolalo kar nekaj naših prednikov. Eden med njimi, Lojze Debeljak, je zasedal pomembno sodniško službo na Kasacijskem sodišču v Zagrebu v času Kraljevine SHS. Ustanova je zaradi zgodovinskih zmed 20. stoletja poniknila in trenutno njen status ni znan.

Da bi dobili predstavbo, kakšno premoženje je bilo v zapuščini Matije Debeljaka, ga primerjajmo z vrednostjo nakupa Dvorca Visoko, ki ga je od Antona Hafnerja leta 1893 (26 let po Matijevi smrti) kupil dr. Ivan Tavčar. Zanj je plačal 24.070 goldinarjev. Posestvo je takrat obsegalo vse danes znane stavbe in 73 ha zemljišč, njiv, travnikov ter gozdov.²⁰

Vladimir Ahlin v svoji knjigi *Vrnitev*²¹ navaja, da je nakup Gostilne Premetovec leta 1884 njegove prednike stala 200 goldinarjev. Za primer navajava še vrednost premoženja oziroma vrednost rojstne kmetije Matija Debeljaka, Visoko 2, ki je zapisana v uradnem dokumentu, imenovanem Ubožni list – Armutszeugnis bezw. Vermögens-Ausweis²² (danes bi rekli potrdilo o premoženjskem stanju), izdanem leta 1897. Celotna kmetija z zemljišči v obsegu okrog 50 ha, vključno z

20 Hafner, Začetek in konec visoških Kalanov, str. 13.

21 Ahlin, *Vrnitev*, str. 13.

22 Ubožni list – Armutszeugnis bezw. Vermögens-Ausweis za leto 1897. Družinski arhiv, Visoko 2.

zgradbami, je bila po tem dokumentu vredna 3.525 goldinarjev in 60 krajcarjev. Kar je preostalo denarja po odbitkih, so ga po oporoki delili na petine; vsaka je bila vredna približno 6.000 goldinarjev. Po eno petino so tako prejele Mohorjeva družba v Celovcu, Slovenska matica in Matica dalmatinska v Zadru, dve petini pa Vseučilišče v Zagrebu. S sprejetjem tega denarja sta se Mohorjeva družba in Slovenska matica morali zavezati, da bosta vedno pošiljali vse v njihovih družbah izdane knjige v Debeljakovo rojstno hišo na Visoko 2. Slovenska matica se je te zaveze zvesto držala do izbruha 1. svetovne vojne, Mohorjeva družba je na zavezo pozabila že prej. Družba sv. Mohorja in Matica Slovenska sta zahtevali sprejeti dediščino v državnih dolžnih pismih, za katera sta ob unovčitvi vsaka prejeli 8.243 goldinarjev.

Da so navedene ustanove zapuščino tudi dejansko prejele, je razvidno iz zahvalnih življenjepisov o Matiju Debeljaku, ki sta jih objavili tako Slovenska matica v svojem *Letopisu* (1871) kot Mohorjeva družba iz Celovca v *Mohorjevem koledarju* (1876). Prav tako so se našle zahvale in navedbe o prejeti dediščini Vseučilišča v Zagrebu ter Matice dalmatinske v Zadru.

V oporoki je Matija zapustil še nekaj predmetov. Nečaku Pavlu Debeljaku, takratnemu gospodarju na Visokem, je zapustil zlato žepno uro z zlato verižico. Sestri Katarini nekaj srebrnine in kovance, ki mu jih je v mladosti dala mati itd. Zanimivo je, da je bil prav leta 1867 na domačiji Visoko 2 zgrajen nov obokan hlev, ki so ga zgradili furlanski zidarji.

Čeprav je Matija delal in živel na področju Lombardije in Benečije, se je pogosto vračal v rodni kraj. Posestvo je podedoval starejši brat Ignacij. Doma je živela še mati Helena, ki jo je imel Matija izjemno rad. Ko je bil doma, je vedno zahteval, da je bilo za mater primerno poskrbljeno. Po njeni smrti je še vedno obiskoval dom. Gospodar in edini še živeči brat Ignacij je umrl leta 1848, star le 46 let. Po njegovi smrti se je Matija v domači kraj le še redkokdaj vrnil, obiskoval je sestro, ki je bila poročena z mežnarjem bližnje cerkve sv. Volbenka.

Zaključek

Matija Debeljak je s svojo oporoko izdatno pomagal slovenskim in slovanskim kulturno-izobraževalnim ustanovam ob začetku njihovega delovanja. Kot zanimivost naj navedem, da v času njegove smrti Vseučilišče v Zagrebu (sedanja Univerza v Zagrebu), ki je prejelo glavnino denarja iz zapuščine, sploh še ni bilo ustanovljeno. Podpis za ustanovitev je cesar Franc Jožef dal šele leta 1869, uradno pa je bilo vseučilišče odprto leta 1874.²³

Kako odmevna je bila njegova oporoka v slovenskem prostoru, priča objava v *Slovenskem gospodarju*, št. 33, z dne 28. 11. 1867, kjer je na naslovnici časopisa velik naslov Društvo sv. Mohorja in Debeljakova zapuščina.²⁴ Nikjer v nadaljeva-

23 <http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sveuciliste-jucer-danas-sutra/povijest-sveucilista/>.

24 *Slovenski gospodar* št. 33 (28. 11. 1867).

nju omenjene številke časopisa pa ni nobene novice v zvezi z zapuščino. Prav tako je v 34. številki *Slovenskega gospodarja* objavljen le velik naslov, v besedilu na prvi strani časopisa pa je na Mohorjevo družbo naslovljena zahteva, ... *da se narodna tiskarna ustanovi*, ker, kot piše v nadaljevanju, ima zdaj /.../ *Mohorjevo društvo v zapuščini nevmrlega Debeljaka zaklad, s katerim se lahko tega podvzete precej loti sebi in celemu narodu korist.*²⁵

Avtorja biografije v *Mohorjevemu koledarju* za leto 1876 je Matija osebno zelo dobro poznal. Kot avtor je podpisan *Gorenjski rodoljub*, v nekaterih drugih virih je naveden prof. Janez Jesenko,²⁶ kar je zelo verjetno prava informacija. V biografiji je avtor opisal, na kakšen način je Matija Debeljak prišel do premoženja in kako je znal denar *prav obrniti*, da mu je prinašal obresti. Očitno je, da je tudi z zadnjo naložbo v življenju stavil na pravega konja in da je denar, naložen v izobraževanje in kulturo, prinesel in še prinaša dobre obresti.

VIRI:

Družinski arhiv:

Ubožni list – Armutszeugnis bezw. Vermögens-Ausweis za leto 1897.

Zapiski Ivice Demšar, roj. Debeljak, Visoko 2.

Časopisni viri:

Kmetijske in rokodelske novice, letnik 3, št. 27 (2. 7. 1845). Ljubljana : Jožef Blaznik, 1845, str. 108.

Slovenski glasnik X, št. 21 (1. december 1867). V Celovcu : A. Janežič, 1867, str. 367.

Slovenski gospodar : podučiven list za slovensko ljudstvo. Maribor : M. Prelog, 1867.

Spletni viri:

https://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Lavrin.

<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi167508/>.

<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi170215/>.

<http://www.slovenska-matica.si/iz-zgodovine/>.

<http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sveuciliste-jucer-danas-sutra/povijest-sveucilista/>.

LITERATURA:

Ahlin, Vladimir: *Vrnitev : kronika 1820–2020*. Log nad Škofjo Loko : samozal. V. Ahlin, 2020, 271 str.

Hafner, Pavle: Začetek in konec visoških Kalanov. V: *Loški razgledi* 16, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1969, str. 112–127.

Lesar, Anton: Životopisne črtice odličnih udov Matice Slovenske : Matija Debeljak, gimnazijski profesor, mecen Matice Slovenske. V: *Letopis Matice Slovenske : za leto 1871*, Ljubljana : Matica Slovenska, 1872, str. III–XV.

Matija Debeljak, gimnazijski profesor, največji podpornik družbe sv. Mohorja in drugih jugoslovanskih zavodov (spisal Rodoljub gorenjski). V: *Koledar Družbe sv. Mohorja : za prestopno leto 1876*, Celovec : Mohorjeva družba, 1876, str. 174–197.

Primorski slovenski biografski leksikon. Sn. 4. Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1977, str. 258–259.

Die Sprache des Nachbarn. Die Fremdsprache Deutsch bei Italienern und Ladinern vom Mittelalter bis 1918. Bamberg : University of Bamberg Press, 2018, 311. str.

²⁵ *Slovenski gospodar* št. 34 (5. 12. 1867).

²⁶ *Primorski slovenski biografski leksikon*. Sn. 4. Goriška Mohorjeva družba, 1977.